

та шляхів організації його студентами; наявність у студентів умінь здійснювати різноманітні навчальні дії, вмінь самоорганізації навчальної діяльності.

До дій у складі діяльності учіння вони відносять:

- 1) навчальні дії, що спрямовані на засвоєння змісту навчального матеріалу;
- 2) регулятивні дії, що спрямовані на організацію всієї системи навчальної діяльності.

До перших дій автори відносять: з'ясування змісту навчального матеріалу з письмових повідомлень (читання тексту, засвоєння його змісту, конспектування з'ясованого змісту); дії самостійного виведення змісту конкретного матеріалу (висновки, доказ та інші); дії самостійної побудови конкретних і загальних знань; дії відпрацювання та засвоєння навчального матеріалу, про які вже йшла мова.

А до других відносять: організацію часу життя в період навчання (суттєве планування, поточний контроль, ймовірне планування, виконавчий контроль); контроль у складі навчальної діяльності (контроль з'ясування змісту навчального матеріалу з повідомлень, безпосереднього довільного відпрацювання матеріалу, контроль опосередкованого довільного відпрацювання навчального матеріалу). Іншими словами, людина повинна вміти здійснювати контроль підсвідомо в усіх сферах своєї діяльності під час навчання: засвоєння матеріалу, відпрацювання, планування вільного від занять часу.

На сьогоднішній день, враховуючи гостроту проблеми дефіциту часу, в Українській інженерно-педагогічній академії м.Харкова недоцільно вводити окремий курс, який би вчив вчитися. Тому здійснюється поетапне навчання необхідних навчальних дій студентів. Зокрема, формування знання та вміння з питань: специфіка змісту навчального матеріалу, що засвоюється у навчанні; зовнішня організація інформаційної системи та дії з її використання; основи формальної логіки та дії умовиводу, доказу, які необхідні при конкретизації чи узагальненні знань; в курсах “Вступ до спеціальності”, “Українська ділова мова”, “Основи наукових досліджень”, “Методика професійного навчання”.

Але знань із вказаних розділів недостатньо. Їх треба доповнити такими: виділення головного у тексті під час читання, тезисне викладання положень із тем усіх рівнів узагальненого плану; фіксація матеріалу у вигляді логічної структури, конспекту; визначення загальнологічних та предметно-структурних властивостей даного при розв'язанні задачі та того, що відшукується; визначення послідовності власних дій у процесі пошуку невідомого чи розкриття необхідного питання; моделювання тощо.

Формувати ці знання та відповідні вміння планується в курсі “Теорія та історія педагогіки”. Це допоможе майбутнім інженерам-педагогам спочатку навчити себе вчитися, а потім у курсі “Методика професійного навчання” спрямувати свої вміння на організацію власного навчального процесу. Особливо це підготує їх до створення дидактичних матеріалів (планів, структур, текстів), що особливо необхідно вміти кожному викладачеві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С.М. Український педагогічний словник. — К.: Либідь, 1997. — 376 с.
2. Борисюк С.О. Деякі методи діагностики і формування у майбутніх вчителів уміння навчати вчитися / Проблеми вищої школи, 1992. — № 77. — 29-32 с.
3. Граф В., Ильясов И.И., Ляудис В.Я. Основы организации учебной деятельности и самостоятельной работы студентов / Учеб. метод. пособие. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. — 80 с.

Олександр ГАНОПОЛЬСЬКИЙ (ЗМІСТ)

Післядипломна педагогічна освіта викладачів непедагогічних вищих навчальних закладів та її роль у національно-державному розвитку України

У тих соціально-економічних умовах, які сьогодні склалися в Україні, перед керівництвом вищих навчальних закладів постає невідкладне питання поповнення складу професорсько-викладацьких кадрів.

З метою вирішення цього питання увага “має бути зосереджена на підготовці нового покоління педагогічних працівників, підвищенні їх педагогічної кваліфікації” [8, 16].

Саме тому чільне місце в системі післядипломної освіти посідає педагогічна підготовка

та перепідготовка викладачів для непедагогічних вищих навчальних закладів.

Мета даної статті — визначити роль післядипломної педагогічної освіти викладачів непедагогічних вищих навчальних закладів у національно-державному розвитку України. При цьому, до післядипломної педагогічної освіти ми відносимо два процеси педагогічної підготовки та підвищення педагогічної кваліфікації.

Наведемо наші визначення термінів, які будуть використовуватися.

Педагогічна підготовка — це процес одержання майбутніми чи молодими (стажистами-викладачами, асистентами) викладачами “початкових педагогічних знань, найпростіших педагогічних умінь та навичок під час:

а) проходження навчання: в ад'юнктурі (для військових та деяких інших спеціальностей); ординатурі (для медичних спеціальностей); магістратурі (перед вступом до аспірантури); аспірантурі (для більшості спеціальностей);

б) перших років пересування на посадах стажиста-викладача чи асистента на кафедрах тих вищих навчальних закладів, де організовано та успішно здійснюється своєрідне педагогічне наставництво, в межах якого створені сприятливі умови для участі молодих викладачів у роботі кафедральних методичних семінарів та педагогічних семінарів того чи іншого вищого навчального закладу” [5, 18-19].

“Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів може здійснюватися, також самостійно в процесі:

- вивчення та творчої переробки психолого-педагогічної літератури, присвяченої питанням педагогіки вищої школи;

- вивчення досвіду досвідченіших колег (яке може здійснюватися, наприклад, у формі відвідування відкритих занять);

- осмислення власного педагогічного досвіду, що був набутий як під час проведення перших пробних занять, так і під час перших років роботи на викладацьких посадах” [5, 19].

Підвищення педагогічної кваліфікації — “процес, у ході якого викладачі, котрі вже набули під час проходження педагогічної підготовки певних знань із педагогіки вищої школи, певний педагогічний досвід, набутий у перші роки роботи на викладацьких посадах, одержують нові педагогічні знання, знайомляться з досвідом організації педагогічної праці в провідних вищих навчальних закладах, іцз найбільш ефективними методичними розробками, що успішно використовуються в інших вищих навчальних закладах.

У ході підвищення педагогічної кваліфікації... здійснюється, також, творча переробка викладачами одержаних педагогічних знань, з метою їх подальшого використання в навчально-виховному процесі своїх вищих навчальних закладів” [5, 19].

Потреба постійного організованого підвищення педагогічної кваліфікації навіть досвідчених викладачів існує у зв'язку з:

- необхідністю широкого використання методів активного навчання в ІПК, на ФПКВ та в системах підвищення кваліфікації, що існують у тому чи іншому навчальному закладі;
- необхідністю осмислення викладачами набутого під час роботи у вищому навчальному закладі особистого педагогічного досвіду;
- постійним розвитком педагогіки вищої школи та необхідністю ознайомлення всіх викладачів з її новими досягненнями;
- необхідністю постійного здійснення обміну набутим педагогічним досвідом між викладачами різних кафедр одного або різних вищих навчальних закладів;
- необхідністю розробки нових концепцій викладання та виховання у вищій школі, яка полегшується під час колективного вирішення викладачами нових педагогічних завдань, що постають перед вищими навчальними закладами в умовах становлення ринкових відносин.

Здійснення такого вирішення полегшується під час використання організованого підвищення педагогічної кваліфікації.

Відомо, що однією з найважливіших проблем, які зараз вирішуються у національній системі вищої освіти, є гуманітарне виховання студентів. Ми вважаємо, що “ступінь гуманітаризації навчального процесу в вищому навчальному закладі визначається змістом

професорсько-викладацького персоналу та організацією навчального процесу, де необхідною постає зміна змістовної та методологічної сторін навчання з опорою на нові досягнення психології та педагогіки вищої школи. У зв'язку з цим виникає необхідність вирівнювання рівнів психолого-педагогічної підготовки викладача та його спеціальної підготовки. Викладач повинен мати психолого-педагогічні знання й уміння проектування та організації навчального процесу” [4, 38].

Справа полягає в тому, що предметна система, яку було введено в вищих навчальних закладах ще наприкінці XIX - на початку XX ст., була орієнтована на сильного студента й талановитого викладача. Це підкреслював на початку XX ст. Л.Петражицький, який наполягав на тому, що “виховувати творчу особистість має спроможність тільки той, хто сам є творчою особистістю” [7, 600].

Натомість, за результатами опитувань “викладач очима студентів”, які протягом останніх декількох років проводилися у вищих навчальних закладах України Б.Астаховою, “для викладачів, на думку студентів, все більш притаманним є низький рівень психолого-педагогічної та методичної підготовки, зниження зацікавленості в педагогічній діяльності” [1, 73].

Окрім цього, характеризуючи якісний стан викладачів непедагогічних вищих навчальних закладів, В.Хан підкреслював “низький рівень освіченості та професіоналізму, нерозуміння свого призначення” [9, 9].

Б.Юрисов, Ю.Укке, Л.Олексіва звертали увагу на “помітне зниження рівня компетентності, культури, кваліфікації викладацьких кадрів... вищої школи” [10, 8]. На їх думку викладач вищої школи повинен мати “високий рівень педагогічного професіоналізму, психолого-педагогічної та методичної грамотності”, забезпечити який повинна “система підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів через посилення уваги до питань нових педагогічних технологій, використання та розробки нових методів, засобів і форм роботи з тими, хто навчається” [10, 13].

При цьому, як підкреслював В.Байбаков, “проблема створення системи підготовки та перепідготовки викладачів вищих навчальних закладів стоїть винятково гостро. Підготовка не тільки за своєю спеціальністю, але і за спеціальністю “викладач вищого навчального закладу”. У цій системі варто вивчати основи психології і педагогіки, “ставити” голос та дикцію, вчити роботи з дошколою, ТЗН і комп’ютером, вчити вільно рухатись, відчувати простір і аудиторію” [3, 12].

Водночас, на думку В.Краєвського, ніхто не “візьметься стверджувати, що в підвищенні кваліфікації все гаразд” [6, 55].

Це пов'язано з тим, що, як підкреслювали Г.Арзямова, В.Сігова, В.Попков, “у ряді вищих навчальних закладів система перекваліфікації викладачів практично ліквідована, а у переважній більшості не зазнала будь яких змін” [2, 192].

Саме тому на перший план у педагогіці вищої школи та післядипломної освіти зараз виходить питання поліпшення форм та змісту педагогічної підготовки та підвищення педагогічної кваліфікації (післядипломної педагогічної освіти) викладачів вищих навчальних закладів.

Справа в тому, що хоча система педагогічної підготовки та підвищення педагогічної кваліфікації викладачів непедагогічних вищих навчальних закладів, яка існувала за часів Радянського Союзу, практично припинила своє існування, але водночас, незважаючи на процеси скорочення кількості державних вищих навчальних закладів та кількості їх викладачів, йде процес поновлення викладацьких кадрів.

До роботи зі студентами приходять молоді викладачі, нещодавні випускники тих же непедагогічних вищих навчальних закладів, під час навчання у яких вони не одержали систематичної педагогічної підготовки, (оскільки навчальні програми цих вузів педагогіки, в усякому випадку в тому обсязі, який потрібен для майбутніх викладачів, не містить).

Саме тому постає необхідність здійснення якісно нового підходу до їх педагогічної підготовки. Цю проблему не вирішує введене у 1996 р., у багатьох непедагогічних вищих навчальних закладах викладання курсу “Висновки педагогіки та психології” тому, що: не в усіх непедагогічних вищих навчальних закладах вже розпочато викладання цього курсу; немає типової навчальної програми для його викладання й у кожному вищому навчальному закладі робочі програми складають самостійно; програми цього курсу містять загальні питання

педагогічні та психології, спеціальні питання, наприклад педагогіки вищої школи, до них не входять.

Тому все гострішою в останні роки стає потреба в якісно новому підході до форм та змісту педагогічної підготовки та підвищення педагогічної кваліфікації (післядипломної педагогічної освіти) викладачів непедагогічних вищих навчальних закладів. Протягом останніх років з метою здійснення педагогічної підготовки викладачів непедагогічних вищих навчальних закладів використовувалися такі форми: читання курсу “Основи педагогіки та психології вищої школи” аспірантам і магістрантам; проходження педагогічної практики в аспірантурі; навчання у вузівських школах педагогічної майстерності.

Підвищення педагогічної кваліфікації при цьому набувало форм: участі у науково-методичних та науково-практичних, вузівських, міських, регіональних, всеукраїнських та міжнародних конференціях і семінарах; проходження курсу “Педагогіка вищої школи” під час навчання в ПК та ФПК; навчання у створених МО України та ІЗМН регіональних опорних центрах.

Втім, використання цих форм є характерним не для всіх вищих навчальних закладів, у багатьох із яких педагогічна підготовка майбутніх та молодих викладачів має епізодичний характер, а організоване підвищення педагогічної кваліфікації практично не здійснюється, що обумовлено важкими соціально-економічними умовами, в яких працює зараз більшість вищих навчальних закладів.

В останні роки нами були проведені бесіди, опитування, анкетування та аналіз трудових біографій викладачів непедагогічних вищих навчальних закладів, аналіз історико-педагогічної літератури та архівних джерел.

Головною метою при цьому було визначення перспективних шляхів покращення форм та змісту педагогічної підготовки та підвищення педагогічної кваліфікації (післядипломної педагогічної освіти) викладачів непедагогічних вищих навчальних закладів України в умовах сучасного стану її національно-державного розвитку.

Результати проведеного дослідження дозволили нам дійти таких висновків:

- форми та зміст педагогічної підготовки та підвищення педагогічної кваліфікації (післядипломної педагогічної освіти) викладачів непедагогічних вищих навчальних закладів України постійно змінювалися протягом останніх століть;
- під час розподілу території України між Росією та Австро-Угорщиною вони визначалися урядами цих країн;
- найбільшої уваги розвитку цих форм надавали наприкінці 60-х — на початку 80-х років ХХ ст.;
- після створення незалежної Української держави Міністерств освіти України, інститут змісту і методів навчання докладають постійних зусиль щодо розвитку та вдосконалення існуючих та апробації нових форм;
- зміст педагогічної підготовки та підвищення педагогічної кваліфікації викладачів непедагогічних вищих навчальних закладів, починаючи з другої половини 80-х років ХХст., зазнає певних змін у бік гуманізації, гуманітаризації, пріоритету загальнолюдських цінностей.

Все вищезгадане дає нам змогу стверджувати, що не зважаючи на складні соціально-економічні умови, в яких зараз працює вища школа України, на процеси вдосконалення форм та змісту педагогічної підготовки та підвищення педагогічної кваліфікації (післядипломної педагогічної освіти) викладачів непедагогічних вищих навчальних закладів звертається велика увага як на вузівському, так і на загальнодержавному рівнях.

Зосередження великої уваги вирішенні цих питань є дуже важливим саме в останній час, коли у державних вищих навчальних закладах України повинні готуватися фахівці ХХІ ст., які мають займати достойне місце на ринку праці, бути гідними представниками своєї країни,

Готувати їх повинні викладачі, які мають відповідну педагогічну кваліфікацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Астахова Б.І. Кто защитит участника учебного процесса// Современное общество. 1993. — №1. — С.72-76.
2. Арязмова Г.В., Сигова В.И., Попков Б. Н. Проблемы организации самостоятельной работы студентов

- в программах підвищення кваліфікації преподавателей// Досвід і проблеми організації самостійної роботи і контролю знань студентів: Науково-методичний збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції. – Суми, 1995. – С. 192.
3. Байбаков В. Четыре слоя образования// Вестник высшей школы, 1992. – № 2. – С. 10-14.
  4. Ганопольский А. Р. Повышение квалификации преподавателей непедагогических вузов, как условие гуманитаризации высшего образования// Трансформація культури в системі вищої технічної освіти. Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції. – Харків, 1995. – С. 38-39.
  5. Ганопольский О. Р. Педагогічна підготовка та підвищення педагогічної кваліфікації вузівських викладачів (до питання про термінологію)// Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету (збірник наукових праць). 1998. Вип. 4-5. – Одеса: ПДПУ, 1998. – С. 16-20.
  6. Краевский Б.В. Повышение квалификации педагогических кадров// Советская педагогика, 1992. № 7-8. – С. 55-58.
  7. Петражицкий Л.И. Университет и наука. – Т. I-III. – СПб.: Б. в., 1907, – 639 с.
  8. Україна XXI століття. Державна національна програма "Освіта"// Освіта, 1993. – № 44-46.
  9. Хан В. На пути к целостности //Вестник высшей школы. 1992. №2. —С. 3-10.
  10. Юрисов В.А., Укке Ю.В., Алексеева Л.П. Проблемы кадрового обеспечения системы непрерывного образования. – М., 1991. – 44 с.

Наум КОЛОМІНСЬКИЙ (ЗМІСТ)
Олександр МАРТИНОВ

МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДО ОСОБЛИВИХ ВИДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Багато видів своєї діяльності людина, як відомо, змушена проводити в екстремальних умовах. Таку діяльність ведуть пожежники, пілоти, рятувальники, робітники деяких спеціальних професій, військові. Одним із найважливіших аспектів підготовки професіоналів для таких робіт є формування психологічної готовності особистості. Істотне значення при цьому має реалізація *особистісно-діяльнісного* підходу [1, 49], суть якого полягає в створенні умов для максимальної самоактуалізації особистості в структурі конкретних професійно-посадових функцій. Цей підхід передбачає необхідність визначення вимог до особистості, задоволення яких дозволяє ефективно проводити таку діяльність, тобто визначити модель психологічної готовності особистості до діяльності в екстремальних умовах.

Нами пропонується підхід до побудови такої моделі, що базується на засадах професіографії. В якості об'єкта розгляду взято види діяльності, пов'язані з роботою на висотних місцях: праця інструкторів з альпінізму, рятувальників, робітників промислового альпінізму (верхолазів, що виконують роботи на промислово-господарських об'єктах).

За класифікацією професій, описаною Є.Климовим, ці види діяльності можна систематизувати так [2, 14]:

а) тип професій (за предметом праці):

—інструктор, гід, рятувальник $\Rightarrow$ робота типу "людина - людина";

—"промисловий альпініст" $\Rightarrow$ робота типу "людина - машина";

б) клас професій (за метою праці) гностико-оперативного характеру, пов'язані з розпізнанням, диференціюванням, оцінкою та перевіркою умов діяльності, а також з управлінням людьми, їхнім навчанням і вихованням (інструктор, гід).

в) Вид професій (за знаряддями праці), пов'язаних із використанням ручної праці та спеціальних (функціональних) засобів;

г) група професій (за умовами праці):

— на відкритому повітрі;

— в незвичайних умовах (на висоті, в складних кліматичних умовах);

— з підвищеною моральною відповідальністю за здоров'я і життя людей.

Загальна характеристика професій інструктора та гіда

Обидві професії тісно пов'язані з роботою з людьми з тією відмінністю, що до інструктора ставляться додаткові вимоги щодо навчання і виховання підопічних, а гід повинен уміти значно оперативніше діагностувати своїх клієнтів і вже з перших кроків знати, чого чекати від клієнта-напарника. Обидві професії вимагають гуманістичного спрямування особистості, крім того,